

ELEKTRON BIZNES TIZIMLARI XIMOYASINING USULLARI

Mahmudov Muhammadumar

School special subject teacher No.1 Margilan city, Fergana region

Jamoliddinov Raxmatilla Baxtiyor o'g'li

Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Annotatsiya: *Elektron biznes yuritish xususiyatlari zamonaviy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Ish mavzusi elektron biznesni himoya qilishni yuritishni o'rganishdan iborat. Biznesni qurish vazifasi bozor raqobatining zamonaviy nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *elektron biznes, zamonaviy atamalar, bozor, xulq-atvor xususiyatlari.*

Elektron biznes xaridor va sotuvchi orasidagi aloqani tashkil etish, buyurtmani ifodalash, muxokama qilish, o'zgartirish, tovarlarni va xizmatlarni sotish usullarini hamda to'lovni amalga oshirish jarayonlarini o'zgartirish uchun yangi texnologiyalardan foydalanadi. Hozirda elektron tijorat va biznesning aksariyat muammolari axborot xavfsizligi bilan bog'liq, ya'ni xavfsizlik muammolari elektron tijorat va biznes rivojidadagi jiddiy to'siq xisoblanadi.

Har qanday tijorat kompaniyasining boshqa kompaniyalar bilan yoki ushbu kompaniyaning bo'limlari orasida aloqa o'rnatilishi zarur. Hozirda global Internet tarmog'i o'zining uzellari o'rtasida ishonchli va arzon axborot almashinuvini ta'minlaydi. Ochiq global Internet tarmog'i kanallaridan faol foydalanuvchi elektron biznesning ishlashi jarayonida ko'pgina xavf-xatarlar paydo bo'ladi.

Internetdan foydalanish kanallari kompaniyaning axborot resurslaridan chetdan foydalanishga imkon berishi mumkin. Kommunikatsion, xususan HTTP — protokol asosidagi dasturlardan extiyotsizlik bilan foydalanish axborot tizimining ishga layoqatligini buzuvchi va/yoki axborot tizimima'lumotlarini buzuvchi maxsus dastur — "Troyan otlarining" kirishiga olib kelishi mumkin. Bu xil dasturlarning ichida viruslar eng tarqalgan. O'ziga xos malakali mutaxassislar korporativ axborot tarmoqlariga bilinmasdan kirish uchun ko'pincha umummaqsad tarmoqlardan foydalanadilar.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri, ichki va tashqi bitimlarda tovar ayirboshlash hajmining o'sishi, mamlakatda va jahon bozorida iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari sonining ko'payishiga qaramay, davlat hokimiyati organlarining iqtisodiy va moliyaviy oqimlarni boshqarish va tartibga solish bo'yicha faoliyati hozirda onlayn elektron biznes tizimidan (OEB)keng foydalanmasdan mumkin emas..

OEBNI xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning iqtisodiy faoliyatiga joriy etish jarayoni uning faoliyati xavfsizligi bilan bog'liq bir qator muammolarni keltirib chiqaradi va himoya tizimlarini takomillashtirish va yanada rivojlantirishni talab qiladi.

Har qanday xo'jalik yurituvchi sub'ekt zamonaviy iqtisodiy muhitda muvaffaqiyatga erishishi mumkin, agar uning boshqaruv tizimi bir qator talablarga javob bersa, ulardan eng muhimi quyidagilar:

-biznesning shaffofligi va uning "tahlilliligi" nafaqat mavjud vaziyat to'g'risida elektron axborot resurslariga egalik qilish, balki mumkin bo'lgan sabablarni tergov munosabatlarini tahlil qilish, xulosalar chiqarish va ular asosida iqtisodiy asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi;

boshqaruv sub'ekti ichida vakolat va javobgarlikni boshqarish va samarali taqsimlash, bu ba'zi boshqaruv funktsiyalarini markazlashtirish va boshqalarni markazsizlashtirish afzalliklaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi;

axborot-telekommunikatsiya texnologiyalarining hayotning barcha sohalariga "aralashuvini" ta'minlash, bu biznesning shaffofligini oshiradi, iqtisodiyotning uchinchi sektori deb ataladigan narsaning rivojlanishiga, biznes yuritishning yangi shakllarining paydo bo'lishiga, boshqaruvni markazsizlashtirish, ishchilarni vaqtincha yollash va virtual ish o'rinlarini yaratish foydasiga mehnatni tashkil etishning tubdan o'zgarishiga, iste'mol va bo'sh vaqtning yangi shakllarining paydo bo'lishiga yordam beradi. etkazib beruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning turli xil imkoniyatlarini birlashtirgan OEB paydo bo'lishi, bundan tashqari, ularni mustaqil qiladi, statsionar qurilmalarga bog'lanmaydi, sotib olish, to'lovlarni amalga oshirish, kim oshdi savdosida qatnashish imkoniyatini beradi. faqat mobil telefon yoki cho'ntak kompyuteri. OEB xizmatlaridan vaqt yoki joydan qat'i nazar, har doim foydalanish mumkin.

OEB faoliyatini tahlil qilish uning shakllanishi va faoliyatining quyidagi xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi:

OEB 5 va 6 texnologik tuzilmalarga asoslangan bo'lib, ularda axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari, kosmik aloqa vositalari ustunlik qiladi va global axborot tarmog'i mavjud bo'lishning zaruriy shartidir;

Ma'lumotlarni shifrlash, axborotni himoya qilishning asosiy tamoyillaridan biridir. Shifrlash, ma'lumotlarni maxfiylik va konfidensiallikning asosiy belgisi sifatida himoya qilishda katta ahamiyatga ega. Shifrlash protokollari va algoritmlari, ma'lumotlarni yopishmasliklar va nukusliklardan himoya qilish uchun foydalaniladi. Bu protokollar va algoritmlar yordamida ma'lumotlar o'zgartirilganda, o'zgartirilganligini aniqlash va uni amalga oshirishning faqatgina ruxsat berilgan hodisalarda mumkin bo'lishini ta'minlash mumkin.

Elektron qutisining tez-tez ishlatilishi niyati buzuq odamlarga elektron biznes bilan shug'ullanuvchi tashkilot foydalanuvchilari nomlarini obro'sizlantirishga yordam berishi mumkin. Foydalanuvchilar ma'lumotlarini (ismlar, parollar, PIN —

kodlar va h.) saqlovchi tizimining zaif joylarini qidirishdan tarmoqda keng ishlatiluvchi maxsus dasturlardan foydalanish mumkin.

Internet konfidentsial axborotni dunyoning istalgan nuqtasiga yuborishi mumkin, ammo agar u yetarlicha ximoyalanmagan bo'lsa, ushlab qolinishi, nusxalashtirilishi, o'zgartirilishi hamda har qanday chetdagi foydalanuvchilar niyati buzuq odamlar, raqiblar va oddiy qiziquvchilar tomonidan o'qilishi mumkin. Masalan, yetarlicha himoyalanmagan to'lov topshirig'i yoki kredit kartochka nomerini jo'natayotganda esda tutish lozimki, jo'natish xususiy/shaxsiy tarmoq orqali amalga oshirilmayapti va chetdagi foydalanuvchilar xabaringizni manipulyatsiya qilish imkoniyatiga ega. Undan tashqari xabaringiz almashtirilib qo'yilishi mumkin: xabarlarini xuddi V foydalanuvchidan yuborilganidek A foydalanuvchidan yuborish usullari mavjud.

Biz jahon iqtisodiy tizimining rivojlanayotgan mamlakatlari OEB tizimlarini shakllantiradigan va ishlatadigan davrda yashayapmiz - bu insoniyat rivojlanishining postindustrial bosqichining shakllaridan biridir. Bunday sharoitda elektron axborot resurslari va axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlaridan biriga aylanmoqda, ayniqsa jamiyat va davlat. Shu sababli, turli xil xo'jalik yurituvchi subyektlarda elektron axborot resurslariga ehtiyoj paydo bo'ladi, masalan, axborot vositalari va texnologiyalardan foydalangan holda olingan raqobatchilarga qarshi kurashish. Bularning barchasi milliy va mintaqaviy jihatlariga ega bo'lgan OEB xavfsizligi muammosini keltirib chiqaradi.

Elektron axborot resurslari uchun kurashda raqobatchilarning raqobati ularning maxfiyligi, to'liqligi, ishonchliligi va o'z vaqtida buzilishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida noto'g'ri va to'liq bo'lmagan elektron axborot resurslari tufayli xo'jalik yurituvchi sub'ektni boshqarish ritmi va sifatining buzilishiga olib keladi.

Ushbu muammoni turli jihatlar bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarga qaramay: texnik, texnologik va tashkiliy (O. Bezmaliy, V. Dubnitskiy, O. Kotelev, G. Lozikova, G. Rezgo, V. Skiba, G. Solntseva, V. Ulyanov, U. Shvartau, S. SHlyaxina va boshqalar), uning ahamiyati hozirda mumkin bo'lgan himoya tizimlarining samaradorligini baholash nuqtai nazaridan afsuski, bu har doim ham aniq emas va hamma uchun ham emas. Shunga qaramay, zamonaviy axborot tizimlarining murakkabligi va xilma-xilligidan, shuningdek Qonunchilik, ma'muriy, dasturiy-texnik tadbirlarni jalb qilgan holda xavfsizlikka kompleks yondashuv zarurligidan kelib chiqadigan ushbu muammoning ahamiyatini tushunish uchun ozgina tahlil ham etarli.

Maqolaning maqsadi internetda biznes yuritish xavfsizligini baholash usullarini taklif qilishdir, ya'ni. EBV, iloji bo'lsa, ushbu tizimda yuzaga keladigan ijtimoiy yo'qotishlarni zararsizlantirishga imkon beradi.

Belgilangan maqsadning asosiy tushunchalarini ko'rib chiqing.

"Xavfsizlik" tushunchasi hech qanday xavf tug'dirmaydigan, undan himoyaladigan holat sifatida talqin etiladi.

"Xavfsizlik" - bu munosabatlar sub'ektining ehtiyojlari va manfaatlariga zarar etkazish imkoniyati bo'lmagan holat.

"Tahdid" to'g'ridan-to'g'ri xavf deb ta'riflanadi. Xavf umumiy potentsial xarakterga ega, ammo xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi ziddiyatlar doimiy ravishda yuzaga kelganligi sababli, xavf doimiy ravishda mavjud bo'lishi mumkin.

Huquqiy nuqtai nazardan, "tahdid" tushunchasi yomonlik (zarar) etkazish niyati sifatida belgilanadi.

Tahdidlarning barcha turlari bilan ularning barchasi o'zaro bog'liq va manfaatlarga ta'sir qiladi, qoida tariqasida, har tomonlama. Shuning uchun ularni zaiflashtirish, zararsizlantirish va oldini olish uchun xavfsizlik tizimi yaratiladi.

Xavfsizlikni ta'minlash-bu xo'jalik yurituvchi sub'ektning ichki barqarorligini, uning turli omillarning halokatli tajovuzkor ta'siriga qarshi turish qobiliyatini, shuningdek mavjud tahdid turlariga faol qarshi turishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan faoliyat.

OEBGA nisbatan xavfsizlik ta'rifini quyidagicha shakllantirish mumkin:"OEB xavfsizligi - bu OEB texnologiyalari yordamida tijorat operatsiyalarini (bitimlarini) amalga oshiradigan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning manfaatlarini va ularning munosabatlarini moddiy va boshqa yo'qotishlar tahdidlaridan himoya qilish holati".

Mulkchilik shaklidan qat'i nazar, xavfsizlikni ta'minlash har qanday xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va muassasalar uchun ham davlat tashkilotlari, ham kichik firmalar uchun zarurdir. Farqlar faqat qanday vositalar va usullar, ularning xavfsizligini ta'minlash uchun qancha miqdorda talab qilinadi.

☐ Xavfsizlik tushunchasiga asoslanib aytishimiz mumkinki, har qanday xo'jalik yurituvchi sub'ekt yoki tashkilotning xavfsizligi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

☐ jismoniy xavfsizlik, bu xodimlarning hayoti va shaxsiy manfaatlariga tajovuzdan himoya qilishni anglatadi;

☐ iqtisodiy xavfsizlik, bu munosabatlar sub'ektlarining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish deb tushuniladi. Iqtisodiy xavfsizlik doirasida moddiy boyliklarni yong'in, tabiiy ofat, o'g'irlik va boshqa tajovuzlardan himoya qilishni ta'minlash masalalari ham ko'rib chiqiladi;

☐ axborot xavfsizligi, bu ma'lumotni modifikatsiyadan (buzilish, yo'q qilish) va ruxsatsiz foydalanishdan himoya qilishni anglatadi.

Kundalik amaliyot shuni ko'rsatadiki, jismoniy xavfsizlikning asosiy tahdidlariga quyidagilar kiradi:

☐ psixologik terror, qo'rqitish, tovlamachilik, shantaj;

☐ moddiy boyliklar yoki hujjatlarni egallash uchun talonchilik;

☐ xo'jalik yurituvchi subyektlar xodimlarini yoki ularning oila a'zolarini o'g'irlash; xodimlarni o'ldirish. Iqtisodiy xavfsizlikda tahdidlarning quyidagi turlarini ajratish mumkin: umumiy to'lovga layoqatsizlik; soxta hujjatlar bilan operatsiyalar uchun mablag'larni yo'qotish;

Axborot xavfsizligini ta'minlash xo'jalik yurituvchi sub'ektning xavfsizligini ta'minlashning asosiy nuqtalaridan biridir. Xorijiy mutaxassislarning fikriga ko'ra, 100

ta holatdan 60 tasida tijorat ma'lumotlarining 20 foizi sizib chiqishi xo'jalik yurituvchi sub'ektning bankrotligiga olib keladi, shuning uchun jismoniy, iqtisodiy va axborot xavfsizligi bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Xavfsizlikka tahdidlar ahamiyati va ta'siri deyarli har doim noma'lum bo'lgan omillarning harakatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday noaniqlikning mavjudligi va mavjud resurslar va vositalarning cheklanganligi mutlaqo xavfsiz tizimni yaratishga imkon bermaydi. Shuning uchun, OEB xavfsizlik tizimini yaratishda xavfsizlik tahdidlarining o'ziga xos xususiyatlari va OEB bilan shug'ullanadigan xo'jalik yurituvchi sub'ektning o'ziga xos shartlari asosida zarar etkazish xavfini minimallashtirish kerak.

Internet tarmog'i mahsus paket, tamomila qonuniy paketlar, sonining xaddan tashqari ko'pilgi uzatishdagi buzilishlar, tarmoq komponentlarining nosozligi tufayli ishga layoqat bo'lmasligi mumkin. Bunday xollar "xizmat qilishdan voz kechish" deb ataladi va elek-tron tijorat uchun eng jiddiy tahdid hisoblanadi.

Axborot xavfsizligi elektron biznes tizimining eng muxim elementlaridan biri xisoblanadi va usullar va vositalarning butun bir to'plami yordamida ta'minlanishi shart. Elektron tijorat sohasidagi savdo ko'lami Internet xavfsizligi masalalaridan tashvishlangan xaridorlar, sotuvchilar va moliya insitutlarining boshidan kechiruvchi qo'rquvlari bilan chegaralanadi. Bu qo'rquvlar, hususan, quyidagilarga asoslanadi:

-konfidentsiallikka kafolatning yo'qligi-kimdir ma'lumotlaringizni uzatilayotganida ushlab qolishi va qiymatli axborotni (masalan, kredit kartochkangizning nomerini, tovar yetqazib berish sanasi va adres) topishga urinishi mumkin;

- amalda ishtirok etuvchilarni tekshirish darajasining yetarli emasligi

- tranzaksiya qatnashchilari tekshirilmaganida tomonlarning biri "maskarad" uyushtirishi mumkinki, uning oqibati ikkinchi tomonga ancha qimmatga tushadi.

Masalan, xaridor saytga kirib undagi kompaniyaning haqiqiyiligiga shubha qiladi, shunday hol ham ro'y berishi mumkinki, xaridor kredit kartochkasining nomerini yetarlicha vakolatga ega bo'lmagan shaxsga beradi;

- sotuvchida buyurtma bergan xaridor kredit kartochkasining qonuniy egasi ekanliginining tekshirish imkoni yo'q;

- kredit kartochkasining bank

- emitenti to'lovni bajarishga talab qo'ygan sotuvchini tekshirishni istab qolishi mumkin;

- ma'lumotlar yaxlitligiga kafolat yo'q

- xatto ma'lumotlarni jo'natuvchi indentifikatsiyalangan bo'lsada, uchinchi tomon ma'lumotlarni, ular uzatilishi vaqtida, o'zgartirish imkoniyatiga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jamoliddinov, Rahmatilla, and Maftuna Sultonova. "ПОТЕНЦИАЛ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И УМЕНЬШЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ." Наука и технология в современном мире 2.18 (2023): 4-11.
2. Paula de M. One Man's Trash Is... Dumpster-diving for disk drives raises eyebrows // U.S. Banker. 2004. № 114 (6). С. 12. <https://search.proquest.com/docview/200721625>.
3. J. Brodtkin. Google crushes, shreds old hard drives to prevent data leakage // Network Каршиев У. Х. и др. ZAMONAVIY ICHKI ISHLAR ORGANI HODIMLARIDA CHET TILLARINI O'RNI VA AHAMIYATI! // INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 29. – С. 493-500.
4. Baxtiyor o'g'li, Jamoliddinov Rahmatilla. "O 'ZBEKISTONDA REFERENDUM O 'TKAZISHINING AKTUALLIGI." Journal of Universal Science Research 1.4 (2023): 564-567.